

voller verblijfplaats op te zoeken, bewijst de strijd om het altaar van Victoria, waarin Symmachus en Ambrosius den degen kruisten. En de besluiten van Theodosius den Grooten, waarbij hij verbood te offeren, de tempels te bezoeken en den beelden eer te bewijzen konden wel uiterlijk heidensche handelingen inbinden, maar niet innerlijk een omzetting der gezindheid bewerken. Kortom niettegenstaande de uiterlijke Christianiseering van het keizerrijk vormen toch het eind der vierde en de gansche vijfde eeuw op geestelijk terrein een tijdperk van woeling en strijd, van botsing tusschen het oude en het nieuwe, het oude, dat na eeuwen van glorieus bestaan ten onder gaat, en het nieuwe, dat zich gebaseerd weet op de eeuwige waarheid, maar zijn plaats in dit saeculum slechts zoekend en tastend vindt.

In dezen tijd van verworping en wording, van ondergaan en opkomen, van einde en begin, in één woord in dit keerpunt der geschiedenis, is het, naar Gods bestel, het genie geweest van Augustinus, dat de oudheid afsluit en de poorten van den nieuwen tijd opent. Hij sterft als Romein, maar tot zijn sterfbed dringt het wapengekletter door van de Vandalen, die Hippo belegeren: het oude heeft afgedaan, het zal alles nieuw worden. En in de wereld van het denken is het Augustinus' geest, die al wat de eeuwenoude Romeinsche cultuur aan goeds had voortgebracht, verwerkte, ordende en als kostelijke gave Gods incorporeerde in het systeem, dat het fundament vormde, waarop het gebouw eener Christelijke cultuur kon worden opgetrokken.

Wanneer ik dit zoo zeg, is het u duidelijk, dat ik niet denk aan de onschatbare beteekenis van Augustinus voor de theologie: ik houd me, gelijk te verwachten is, op het terrein van den klassiek-philoloog. Voor hem is Augustinus in de eerste plaats de auteur der *Confessiones*, van het werk *De civitate Dei* en van de kleinere philosophische geschriften. Een verblijdende belangstelling toont de philologie in den laatsten tijd ook voor Augustinus' brieven. Nadat omstreeks het midden der vorige eeuw Ginzler in een drietal studiën blijk gegeven had, dat hij de belangrijkheid der brievenverzameling inzag, en in 1887 Hermann Reuter in zijn „Augustinische Studien” getoond had, hoeveel er door nauwkeurige analyse uit de brieven te leeren viel, maakte